

dr hab. Urszula Szuścik
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja dorobku naukowego dr Jolanty Skutnik w związku z ubieganiem się o stopień doktora habilitowanego nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika

Dr Jolanta Skutnik ukończyła 5-letnie studia magisterskie z pedagogiki w 1989 roku na Uniwersytecie Śląskim Filia w Cieszynie. Pracę magisterską napisała na temat *Możliwości kształtowania kultury plastycznej dziecka przedszkolnego w oparciu o współczesną koncepcję wychowania plastycznego* pod kierunkiem prof. dr hab. Bibiany Jaślarowej. W roku 2003 uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki na Wydziale Nauk Pedagogicznych i Społecznych Uniwersytetu Zielonogórskiego na podstawie rozprawy pt. *Wychowawcze funkcje francuskich muzeów sztuki współczesnej. Spotkanie dziecka z nową sztuką*, którą napisała pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Olbrycht. Recenzentami pracy byli: prof. dr hab. Józef Kargul i prof. dr hab. Tadeusz Aleksander. Od roku 1988 jest związana nieprzerwanie z Wydziałem Pedagogiczno-Artystycznym Uniwersytetu Śląskiego Filia w Cieszynie, najpierw z Zakładem Pedagogiki Przedszkolnej a następnie z Zakładem Animacji Społeczno-Kulturalnej do dzisiaj. Pracowała na stanowisku asystenta, adiunkta i starszego wykładowcy (nadal), jak i dodatkowo jako referent w Ośrodku Alliance Française w Cieszynie przy Uniwersytecie Śląskim w Katowicach.

Ponadto uzyskała certyfikaty ze znajomości języków obcych (język francuski i język angielski).

Ważną cechą w pracy naukowo-badawczej dr Jolanty Skutnik jest umiejętność łączenia teorii pedagogicznej z praktyką edukacyjną - animacyjną, jak i poszukiwania badawczo-teoretyczne, które wychodzą od praktyki pedagogicznej. Jest to ważna umiejętność badacza wiązania teorii z praktyką i praktyki z teorią.

Dorobek naukowy

Dorobek naukowy dr Jolanty Skutnik obejmuje łącznie od uzyskania stopnia doktora 58 publikacji: 2 monografie (w tym jedna książka podoktorska), 2 współautorskie, 2

współredagowane; rozdziały w monografiach i opracowaniach zbiorowych 27 (jedno opracowanie w języku angielskim i jedno w języku francuskim), 27 artykułów (13 z problematyki muzealnej, 9 z tematyki animacji społeczno – kulturalnej i upowszechniania kultury, 4 z obszaru sztuki i edukacji).

Szczególnie wartościowe poznawczo i naukowo są opracowania z tematyki edukacji muzealnej, jak: „*Co to jest muzeum*” – wyobrażenia dzieci w wieku pomiędzy piątym i siódmym rokiem życia na temat instytucji muzealnej (2019), *Pedagogiczne inspiracje w projektowaniu działalności edukacyjnej muzeów* (2016), *Między zachwytem a oddźwiękiem – o znaczeniu autentyczności w edukacji muzealnej* (2016), *Młodzież w muzeum – wybrane konteksty edukacji artystycznej* (2014), *Teoretyczne uwarunkowania praktyk edukacyjnych w muzeum w świetle amerykańskiego pragmatyzmu i konstruktywizmu* (2014), *W kręgu myślenia pragmatycznego i personalistycznego – dwie orientacje w edukacji muzealnej* (2013), *Edukacja we francuskich muzeach sztukach. Wybrane obszary* (2012) i inne, jak i książka podoktorska *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji* (2008) oraz *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń* (2010), której jest współredaktorem i przetłumaczyła 1 tekst (Éric Triquet, *Relacja szkoła – muzeum*).

Działalność dydaktyczno-naukowa i organizacyjna

Działalność dydaktyczno-naukowa i organizacyjna dr Jolanty Skutnik wyraża się w: (1) czynnym uczestnictwie w 39 krajowych konferencjach naukowych, (2) 5 międzynarodowych w kraju, (3) 5 konferencjach międzynarodowych naukowych w tym 1 w ramach ERSMUSA (4) udział w 7 grantach, w tym jeden międzynarodowy, (5) współorganizacja 4 konferencji naukowych, (6) bardzo dobre prowadzenie zajęć dydaktycznych (ćwiczeń, wykładów, seminariów dyplomowych) na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych licencjackich, magisterskich i podyplomowych (7) organizowaniu praktyk studenckich, (8) pełnieniu licznych funkcji organizacyjnych (np. członka Komisji ds. oceny kierunków studiów na UŚ, prodziekana ds. kształcenia), (9) członkostwo w Polskim Komitecie Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania przez Sztukę INSEA, Międzynarodowej Radzie Muzeów ICOM.

Zainteresowania naukowe

Zainteresowania naukowe dr Jolanty Skutnik skupiają się wokół: (1) edukacji muzealnej (2) animacji społeczno-kulturalnej, (3) upowszechniania sztuki, (4) edukacji przez sztukę, (5) pedagogiki kultury, (6) historii wychowania.

Jej praktykę pedagogiczną i publikacje cechuje stopień spójności. Jest ukierunkowany na zastosowanie w praktyce pedagogicznej i animacyjnej kultury. Jest dobrze uzasadniony.

Osiągnięcie naukowe

Ważną częścią dorobku naukowego dr Jolanty Skutnik jest osiągnięcie naukowe pt. *Czuła pedagogia. Edukacyjny walor dzieł i działań księżnej Izabeli z Flemmingów Czartoryskiej*, Katowice 2019. Rozprawa liczy w sumie 566 stron, w tym 26 stron bibliografii.

Praca jest monografią i ma charakter opisowy i interpretatywny. Mieści się w nurcie badań jakościowych z zastosowaniem obiektywnej metody hermeneutycznej w opracowaniu danych i metody analizy źródeł w historii wychowania. Rozprawa składa się z trzech zasadniczych części, kalendarium życia Izabeli z Flamingów Czartoryskiej, bibliografii. Część pierwsza rozprawy nosi tytuł *Animacyjny kontekst społeczno-kulturalnej działalności Izabeli Czartoryskiej: od uczestnictwa do partycypacji* (s. 41-178), część druga *Edukacyjny potencjał muzealnictwa księżnej Izabeli* (s. 179-353), część trzecia *Puławskie wychowanie ludzi „uprzejmego serca i oświeconego rozumu”* (s. 355-484), „[...] *pierwej doskonale utworzone było dzieło, niż dane reguły*” – *zakończenie* (s. 485-522), *Kalendarium wydarzeń życia i działalności księżnej Izabeli z Flemmingów Czartoryskiej* (s. 523-528), bibliografia (s. 529-554, Źródła rękopiśmienne, źródła drukowane, opracowania, netografia).

Przedmiotem zainteresowań Autorki jest wymiar pedagogiczny interpretacji prac i działalności Izabeli z Flamingów Czartoryskiej (1746-1835). „Oznacza to, że wynik dociekań mieści się raczej w kategoriach potencjalności niż dookreślenia, jest przepracowanym w procesie interpretacji opisem, a nie modelem. Bo badacz-hermeneuta, starający się uchwycić autentyczność przeżyć, niepowtarzalność działań, unikalność dzieł i oryginalność myśli, aby pokazać sposoby ich rozumienia, nie oferuje stanowczych rozstrzygnięć, lecz jedynie oceny uwzględniające jego personalną optykę” (s. 32). Analiza działań Izabeli Czartoryskiej w kontekście postrzegania jednostki, jej rozumienia, kształtowania potrzeb, postaw, zachowań w duchu personalizmu i dialogu. We *Wstępie* Autorka uzasadnia przyjęte podejście metodologiczne w pracy. Przyjęła podejście jakościowe, hermeneutyczne w ujęciu Hansa-Georga Gadamera, który zaproponował „hermeneutykę jako metodę interpretowania przeszłości w jej fenomenach kulturowych” (s. 10-11). Pedagogiczny wymiar hermeneutyki określono w pracy jako wartość rozumienia i interpretacji dzieł i działalności Izabeli z Flamingów Czartoryskiej w kontekście jej

doświadczeń i prac edukacyjnych oraz wychowawczych. Jak wyjaśnia Autorka, przyjęcie takiej perspektywy badawczej pozwoliło na podejście semiotyczno-symboliczne w ujęciu znakowym analizowanego materiału badawczego. Stworzyło to możliwość opisu i interpretacji edukacyjnego wymiaru działalności (społecznej, kulturalnej, pomocowej, politycznej i artystycznej) Izabeli Czartoryskiej. Oś tej interpretacji wyznacza czas, przeszłość, tradycja, w której miały miejsce. Jest to wymiar historyczny, a takiego wymiaru analizy badawczej praca również dotyczy, mimo, że jak Autorka zaznacza nie jest on osią jej badań. Przyjęcie postawy hermeneutycznej przez badacza pozwala mu na interpretację tekstów kultury, jako jego otwartości na sens, „o który pyta badacza tradycja” (s.13) i danie jego własnej odpowiedzi „z perspektywy czasu w jakim żyje” (s.13), czyli interpretacja z pozycji interesujących badacza treści, poziomu doświadczeń, bez konieczności chronologii i analizy historycznej materiału. Jest to również próba odczytania we współczesnym języku pedagogicznym aksjologicznego, społecznego i kulturalnego wymiaru prac I. Czartoryskiej w szerokim ich rozumieniu.

Autorka pisze i wyjaśnia tym samym swoje stanowisko jako badacza wobec podjętego problemu w pracy, że „Księżna Izabela Czartoryska jest postacią historyczną, zatem jej dzieła i działania należą do przeszłych doświadczeń, w których łączy się to, co indywidualne i społeczne, z tym, co kulturowe. I chociaż nie można odciąć się od historycznych porównań i kontekstów, należy wziąć pod uwagę, że to nie one stanowią tę najważniejszą oś, wokół której przebiega myśl badacza. To sens dzieł i działań Czartoryskiej ogniskują uwagę. Zatem nie metody historyczne, które trzymając się chronologii, wyłuskują następujące po sobie wydarzenia, dzieła, i ich uczestników, ani analizy psychologiczne, zmierzające do odtworzenia portretu księżnej stanowią podstawę badań. Pierwszorzędne miejsce w analizach zajmuje myślenie problemowe, ogniskujące się wokół interpretacji praktyk i dzieł osoby zanurzonej w historii, środowisku i kulturze. Ruch intelektualny w tym procesie jest hermeneutyczną analizą działań w celu odnalezienia jej znaczenia edukacyjnego. Ustanawiając związek działania z jego znaczeniem, zakłada się z góry pytanie: po co?, czyli w jakim celu podejmuje działanie oraz jakie owo działanie i jego wynik mają znaczenie dla niego lub dla tych, do których jest skierowane. To nieoczywisty sposób wywodzenia sensu z działania” (s. 16-17).

Autorka pragnie ukazać wymiar pedagogiczny działań Izabeli Czartoryskiej i ich wartość kulturotwórczą, wychowawczą, patriotyczną, obywatelską oraz znaczenie jej edukacyjnej praktyki. Czas prac wychowawczo-społeczno-artystycznych Czartoryskiej

przypada na okres przed i porozbiorowy na ziemiach polskich, na okres oświecenia i początki romantyzmu. Analiza literatury biograficznej I. Czartoryskiej, w której pojawia się kategoria „człekołubności” powiodła intuicję Autorki w kierunku rozważań o edukacyjnej praktyce Księżnej. Materiał badawczy stanowiły źródła literaturowe. Były to pisma I. Czartoryskiej (pisma estetyczne, krytyczne, teksty filozoficzne, literaturę piękną, podręczniki, regulaminy, rozporządzenia, pamiętniki, listy, publikacje prasowe, wpisy katalogowe) oraz księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego (męża księżnej) i dzieci, córek: Marii Wirtenberskiej, Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, syna Adama Jerzego Czartoryskiego, jak i Jana Jakuba Rousseau, Johanna Heinricha Pestalozziego. Wnioskuje na podstawie opisu we wstępie, że Autorka korzystała w znacznej części swojej pracy ze źródeł elektronicznych (repozytoria internetowe, cyfrowe archiwa, biblioteki i centra naukowe) (s. 20-21). Źródłem informacji i oceny praktyki edukacyjnej Księżnej były również dzieła ówczesnych ludzi kultury, sztuki i polityki, którzy kształtowali umysłowość polskiej elity kulturalnej w owym czasie (Ludwika Dębickiego, Kajetana Koźmiana, Juliana Ursyna Niemcewicza, Leona Dębowskiego) i badaczy biografii Czartoryskiej (Władysława Łozińskiego, Alina Aleksandrowicz, Artura Timofiejewa, Zofii Gołębiowskiej, Zdzisława Żygulskiego jun., Renaty Pater, Agnieszki Whelan, Anety Kwiatek, Katarzyny Król, Andrzeja Stroynowskiego, Marcina Bielskiego). Fascynacja postacią Izabeli Czartoryskiej przez Autorkę ma swoje źródło w jej zainteresowaniach badawczych związanych z edukacją muzealną i Księżną, która jest fundatorką pierwszego polskiego muzeum narodowego. Dalsza analiza działań Księżnej wokół edukacji muzealnej sprowokowała Autorkę do wnikliwego studium jej wizerunku i powiązanych z nią działań społeczno-kulturalnych w dobie oświecenia, epoki rozbiorowej w ówczesnej Polsce i romantyzmu. W kształtowaniu myśli niepodległościowej, narodowej i patriotycznej na ziemiach polskich.

Publikacja składa się z trzech części i tworzy swoisty tryptyk. Część pierwsza zawiera analizę i interpretację prac i działalności Izabeli Czartoryskiej ukazującą związki muzeum z edukacją „poprzez wyodrębnienie jego otwartego, narodowego charakteru i opisanie go z uwzględnieniem założeń mediologii jako koncepcji przekazu wartości dziedzictwa kulturowego oraz z wykorzystaniem metody interpretacji dziedzictwa (...)” (s. 33). Część druga monografii prezentuje Czartoryską jako pomysłodawczynię i prekursorkę idei muzeum narodowego z przekazem „przeszłość – przyszłość” oraz edukacji muzealnej w Polsce. W trzeciej części tryptyku omówiono praktyki edukacyjne Czartoryskiej (skierowane na dzieci, wychowanków dworów puławskiego i sieniawskiego, w sferze działań oświatowych,

społecznych praktyk pomocowych skierowanych do grup włościańskich, myśli w zakresie kształcenia kobiet). Wzięty został pod uwagę wymiar edukacji i animacji kulturalnej prac I. Czartoryskiej.

Część pierwsza monografii pt. *Animacyjny kontekst społeczno-kulturalnej działalności Izabeli Czartoryskiej: od uczestnictwa do partycypacji* (s. 41-178) składa się z następujących rozdziałów:

1. *Więziotwórczy aspekt „kultury wyglądu” w patriotycznym teatrum Izabeli* (s. 43-65)

Autorka wychodzi od wyliczenia rodzajów działań podejmowanych przez Izabelę Czartoryską (1746-1835) - twórczyni parateatralnych „żywych obrazów” jako animatorkę życia kulturalnego, fundatorkę polskich muzeów narodowych, miłośniczkę dziedzictwa narodowego, działaczkę oświatową, pisarkę, mecenas sztuki a opisanych przez kronikarza puławskiego Ludwika Dębickiego (1834-1871). Wskazano fakty z życia Czartoryskiej, które ukształtowały jej potrzeby estetyczne, postawy i dążenie do rozwoju, poznania, wiedzy, zainteresowań sztuką (śmierć matki i jej brak w życiu Księżnej, życie i dorastanie na dworze babki Eleonory z Waldsteinów Czartoryskiej). Ślub z Adamem Kazimierzem Czartoryskim, jego rodzinę i ich oddziaływanie na pogłębienie wiedzy i zainteresowania sztuką przez Księżną a w życiu politycznym, społecznym Polski, takie wydarzenia jak: rozbiory Polski (1772, 1793, 1795), konfederacja barska (1768), Sejm Czteroletni (1788-1792, Konstytucja 3 Maja (1791), konfederacja targowicka, wojna z Rosją (1792), insurekcja Kościuszkowska, ogłoszenie Uniwersału połanieckiego (1794), Księstwo Warszawskie (1807-1815), Królestwo Kongresowe (1815-1918), powstanie listopadowe (1830-1831) bardzo silnie oddziaływały na treści i rodzaje jej działalności, mecenas sztuki, patriotki i autorytetu, który kształtował postawy i zachowania ówczesnej arystokracji, szlachty i innych grup społecznych. Bardzo trudna na wiele lat sytuacja Polski jako kraju, narodu i jego miejsce w świecie ukształtowały patriotyczne i narodowe dzieła Czartoryskiej.

Z czasem Izabela Czartoryska stała się sawantką – kobietą wykształconą, podobnie jak przywołane w tekście: Franciszka Urszula Radziwiłłowa (1705-1753), Elżbieta z Ogińskich Puzynina (zm. 1767), Anna Jabłonowska (1728-1800) - kobiety oświecenia. Aktywność kulturalna Księżnej nastąpiła dopiero w roku 1774, po konfederacji barskiej i decyzji małżonków Czartoryskich o pozostaniu w Polsce. U boku męża jej wejście w świat ówczesnej elity kulturalnej Warszawy (Franciszek Bohomolec, Celestyn Czaplic, Ignacy Krasicki, Józef Epifani Minasowicz, Adam Naruszewicz, Feliks Oraczewski, Stanisław Trembecki,

Franciszek Karpiński, Franciszek Dionizy Kniaźnin, Franciszek Zabłocki i inni) oraz wyjazdy zagraniczne otworzyły przed Księżną nowe obszary jej przyszłych zainteresowań i różnych form działalności kulturalnej, co podkreślono w pracy. Poznanie Jana Jakuba Rousseau, Alojzego Fryderyka von Brühla i arystokracji europejskiej stały się źródłem jej kształcenia intelektualnego. Działalność Księżnej objęła takie trzy główne miejsca Warszawę, Puławy i podwarszawskie Powązki, które opisuje Autorka ze wskazaniem przyjętych idei przez Księżną i wynikających z nich konsekwentnie rodzajów działalności kulturalnej w tych miejscach. Księżna mogła realizować swoje pasje kulturalne, dzięki pomocy męża, który podzielał pogląd o zrównaniu obowiązków małżonków w wychowaniu dzieci. W tym rozdziale w tle warunków politycznych, obyczajowych, kulturowych w ówczesnej Polsce wykształciła Księżna typ bycia kulturalnego w postaci „oświeconego sarmatyzmu”, „kultury wyglądown”. Propagatorem takiej obyczajowości był Jan III Sobieski. Kultura ta przejawiała się zarówno w stroju, wyglądzie, języku i zachowaniach. Był to swoisty manifest polityczny i narodowy. Cechy te stały się podstawowymi wartościami, które naznaczyły idee, treści i formy aktywności kulturalnej, edukacyjnej i muzealnej Księżnej. Wokół tych wartości Autorka buduje główną oś treści książki w poszczególnych jej częściach. Ukazuje rozwój działań teatralnych Księżnej, dostrzeganie wartości zabawy w życiu kulturalnym, kultywowania dawnych obyczajów polskich. Środowisko Księżnej bardzo wyraziście oddziaływało na kulturę dworów magnackich w kształtowaniu świadomości narodowej, wolnościowej Polaków (tak jak książe Kazimierz Nestor Sapieha).

2. Salonowe formy uczestnictwa i edukacji kulturalnej (s. 65-92)

W rozdziale opisano kształtujący się styl życia towarzyskiego, organizację życia kulturalnego w II połowie XVIII wieku i w I połowie XIX wieku. Miejszem tym był salon – styl salonowy i dominująca forma finezji towarzyskiej jaką była umiejętność konwersacji (mówienie i słuchanie) i jej ekspresyjność nasycona znaczącym ładunkiem emocjonalnym. Wzorowano się na salonach angielskich i francuskich, szczególny wpływ był paryskiego salonu Marie Thérèse Geoffrin. Drugim elementem istotnym życia salonowego obok konwersacji była kultura czytelnicza, jej jakość i refleksja poprzez dyskusję nad tekstem. Salon był również miejscem poza formalnej edukacji. Izabela Czartoryska dbała o tę formę komunikowania się w jej salonie, co nie bez przyczyny było połączone z zaproszeniem ludzi światłych owej epoki i do refleksji nad losami Polski oraz wartości sztuki w życiu Polaków. Konwersacja ta miała pewne zasadnicze cechy, takie jak: wizualność (akt poświadczenia prawdy w przekazie), wywołanie adekwatnej, wyrazistej reakcji emocjonalnej odbiorców.

Autorka ocenia tego rodzaju propozycje owego czasu jako działania o charakterze performatywnym. Dyskusje były toczone i celebrowane w czasie biesiadowania (komensalizm, np. sławne obiady czwartkowe króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, które były organizowane z inicjatywy męża Księżnej Adama K. Czartoryskiego) z akcentami ludycznymi o charakterze polisensorycznym (oddziaływanie obrazem, dźwiękiem, smakiem). Wątki te są przedmiotem szerokiej analizy Autorki w tym rozdziale. Poznajemy Księżną jako kobietę światłą, organizatorkę życia towarzyskiego i kulturalnego elity intelektualnej i artystycznej Polski rozbiorowej i porozbiorowej. Księżna tworzyła warunki do takich konwersacji, dyskusji poprzez udostępnianie bogatych zbiorów bibliotecznych, zbiorów sztuki i rzemiosła artystycznego wysokiej klasy w domach warszawskich, puławskich i sieniawskich. Preferowała na początku swojej działalności kulturalnej estetykę sentymentalną wypływającą z poglądów Jana Jakuba Rousseau, który realizowała w pod warszawskich Powązkach. Klimat tych spotkań towarzyskich oddał w swoich rycinach Piotr Norblin. Organizacja życia kulturalnego przez Księżną przechodziła stopniowo od sentymentalizmu do idei oświeceniowych związanych z promocją nauki, doświadczenia, edukacji, literatury i polityki.

3. *Teatr towarzyski Czartoryskiej jako artystyczny komunikat „działający”* (s. 92-129)

Świadomość kształtowania wartości kulturalnych, narodowych i estetycznych przez Księżną daje jej aktywność jako animatorki działań teatralnych. Sama również angażowała się w grę teatralną (postać Spartanki w przedstawieniu o silnym akcencie politycznym pt. *Matka Spartanka*). Był to teatr amatorski z cechami ludycznymi. Autorka przedstawiła Czartoryską jako animatorkę i kreatorkę kultury teatralnej. Odwoływano się do utworów Sofoklesa, Ajschylosa, jak i Pierre'a Corneille'a i uwielbianego przez Księżną Williama Szekspira. Teatr rozwijano w siedzibie w Puławach, w Powązkach i w Sieniawie. Było to tworzenie żywych obrazów o treściach nasyconych legendami, baśniami. Zwracano uwagę i stosowano nowe rozwiązania technologiczne w scenografii. Były to często spektakle robione z rozmachem w plenerze. Żywe obrazy zapoczątkowane w teatrze Czartoryskiej, jako forma zabaw teatralnych stały się inspiracją do tego rodzaju działań na dworach Berlina i Wiednia. Widowiska spełniały cele: edukacyjny i narodotwórczy. Istotny w tych wydarzeniach kulturalnych był przedmiot, można powiedzieć atrybut i jego wartość symboliczna i emocjonalna oraz kreacyjna. Dążono do stworzenia teatru narodowego z językiem polskim. Zwraca również Autorka uwagę na wykorzystanie działań parateatralnych w szkolnictwie zakonnym (najpierw przez jezuitów, później w szkołach pijarskich) i ich walory

wychowawcze oraz komunikacyjne. Idea teatru w ujęciu Czartoryskich miała charakter polityczny i agitacyjny.

4. *Świąteczne formy ożywiania ducha i edukacji narodowej – „jak źródłem niezmiernych korzyści widowiska być mogą...”* (s. 129-156)

W rozdziale rozwinięte są wątki, które dotyczą teatru. Do głosu doszły zdarzenia i dramatyczne przeżycia osobiste Księżnej i jej rodziny (śmierć córek i wychowanki Zofii z Matuszewiczów Kicka) wytyczające treści odgrywanych sztuk. Podnoszono również treści ogólne natury społecznej i duchowej – wiary w Boga. Mocny stosunek emocjonalny Księżnej do podejmowanych i realizowanych działań teatralnych odwoływał się do czułości jako stanu emocjonalnego wobec osoby, która odeszła celem jej upamiętnienia. Czułość jest wyrazem pamięci, tęsknoty Księżnej za osobą, która zmarła. Emocjonalność Księżnej znalazła również wyraz w ekspozycji muzealnej danego przedmiotu będąc wyrazem osobistego jej stosunku do osoby, zdarzenia, zjawiska. Miał na to wpływ J.J. Rousseau i jego powieść pt. *Nowa Heloiza*. Nuta sentymentalizmu i żaloby przedziera się również w puławskim ogrodzie, gdzie Czartoryska zaprojektowała piramidę marmurową ku czci wybitnych przedstawicieli epoki. Kwiaty w ogrodzie symbolizowały kruchość życia a motywy smutku i żalu oznaczały drzewa. Majątek Czartoryskich w Puławach został splądrowany przez Rosjan jako odwet za pomoc Czartoryskich Tadeuszowi Kościuszce – przywódcy insurekcji i wychowankowi Szkoły Rycerskiej (1794), której komendantem był książę Adam Kazimierz Czartoryski. W 1796 roku Księżna podjęła decyzję o powrocie do Puław i ich odbudowie, które stały się symbolem niezgody na niewolę. Los Puław podzieliły również dwory w Powązkach i Sieniawie. Buduje w Puławach świątynię Sybilii, która staje się muzeum narodowych pamiątek. Widniał na jej frontonie wymowny napis „Przeszłość – Przyszłości” – idea pamięci. Przejawiała również w swoich działaniach tendencje zespalania wartości religijnych i patriotycznych oraz tradycji w kształtowaniu narodowej tożsamości.

5. *Partycypacyjny walor świątecznych praktyk Izabeli Czartoryskiej* (s. 156-178)

Rozdział ten jest próbą interpretacji działań Księżnej w ujęciu animacji społeczno-kulturalnej a tym samym pedagogicznej opartej na aktywnej partycypacji w życiu kulturalnym. Przywołuje Autorka wcześniej opisane rodzaje działalności Czartoryskiej podkreślając wartość obcowania Księżnej w świecie kultury oświeceniowej i początkach romantyzmu europejskiej i Polski rozbiorowej, które ukształtowały jej działania, ich treść i formy. Píše, że „W sferze działalności praktycznej starała się połączyć europejskie (głównie francuskie) rozumienie kultury otwartej (później rozwijające się w kierunku *socioculture*) z

potrzebami kształtowania się wspólnoty narodowej” (s.157) w Polsce rozbiorowej, należy dodać. Przy czym starano się wskazać analogię działań księżnej do interpretację animacji społeczno-kulturalnej w jej ogólnym ujęciu. Wskazano na ideę wspólnoty w działaniu animacyjnym i dążeniach Księżnej do wspólnotowości narodowej z wyraźnym akcentem emocjonalności i źródłach ideowych takiego podejścia. „Cechą wyróżniającą ideału partycypacyjnego jest jego inkluzyjność, rozumiana jako realizacja postulatu pełnego zaangażowania w życie publiczne i upelnomocnienia możliwie wszystkich członków grupy” (s. 163). Przyjęcie takiego rozumienia partycypacji ujawnia jej ukryty cel edukacyjny, co zaznaczono w pracy, jak i, że działania Izabeli Czartoryskiej pozwoliły na stworzenie wyobrażeniowej ojczyzny jako wspólnoty.

Część druga *Edukacyjny potencjał muzealnictwa księżnej Izabeli* (s. 179-353) przedstawiony został w następujących rozdziałach:

1. *Od kolekcji do muzeum oświeconego – „co nieustannie ma być wystawione przed oczyma społeczności...”* (s. 181-209)

Autorka obszernie opisuje tło powstania muzeów w XVIII wieku i ich inspiracji, źródeł w kulturze starożytnej, nowożytnej i bizantyjskiej, jako instytucji o określonych funkcjach skierowanych do danej społeczności odbiorców. Czartoryska ceniła dzieła i działania mecenasów włoskiej kultury –Medyceuszów. Stworzyła muzeum w Puławach – Świątynię Pamięci narodu i promocję cywilizacji europejskiej oraz technologicznej.

2. *„Przeszłość – Przyszłości”: integrujący potencjał pamięci* (s. 209-228)

Ideą Księżnej było ocalenie kultury duchowej i materialnej oraz przekaz wartości, które kształtowały jednostkowy i wspólnotowy patriotyzm. Była to misja muzeum w Puławach. Przedmioty stawały się symbolami przeszłości, jak i osób, które w znaczący sposób wpłynęły na kształt kultury europejskiej i polskiej. Taką formę przekazu treści wykorzystywała Księżna w inscenizacjach. Jak zaznacza w opisach Autorka, zbiory puławskie cechował kierunek humanistyczny, w którym przedmiotem refleksji był człowiek w terażniejszości i w przyszłości, wartości jakie prezentował przedmiot a w mniejszym stopniu jego wartość historyczna. Znalazły się tam pamiątki po Zawiszy Czarnym, Władysławie Warneńczyku, Janie Zamoyskim, Janie K. Chodkiewiczu, Janie Sobieskim, Florianie Szarym, Spytku z Melszyna, Tadeuszu Kościuszcze, Józefie Poniatowskim, Stanisławie Żółkiewskim. Puławy były miejscem kultu narodowego księcia Józefa Poniatowskiego i Tadeusza Kościuszki. Do dziś jest to jedna z najważniejszych kolekcji

narodowych w Polsce. „Przesłanie kolekcji muzealnej w Puławach służyło edukacji obywatelskiej, wychowaniu młodzieży zdolnej podjąć się czynów heroicznych w obronie narodu, któremu siłą wydarto gniazdo i prowokować, dotychczas zajęta sprawami swoich włości, szlachtę do porywów wykraczających poza osobisty interes” (s. 227).

3. *Humanizm puławskiego „domu pamięci świata”* (s. 228-247)

W rozdziale omówiono i opisano idee muzealnicze I. Czartoryskiej zawarte w jej działaniach związanych z Domkiem Gotyckim na terenie zespołu parkowo-pałacowego przy pałacu Czartoryskich w Puławach. Dom Gotycki ze swoimi zbiorami stał się symbolem humanizmu jako „Muzeum ogólnoludzkie” (s. 230). Było to swoiste rozumienie przez Czartoryskich humanizmu jako „człekolubności” – „miłości ludzkiego plemienia” (s.242). Związane były z nim pojęcia wolności, niepodległości narodu. „Człekolubność jako postawa Czartoryskiej tylko w dziele muzealnym objawiła się po trzykroć: po raz pierwszy jako miłość do ludzi, o których pamięć ze względu na ich wielkość należało zachować. (...) Po wtóre w misji muzeum, które miało wzmocnić ducha, przywołać nadzieję, krzepić i pocieszać żyjących, aby ostatecznie wzywać ich do działania, eksponując wzorcowe postawy bohaterów lokalnych i światowych. (...) po raz trzeci, w przypomnieniu, że nie naród jest przyczyną samego siebie, bo o jego kształcie decyduje społeczność ludzka, która w relacjach ponad ustanowionymi granicami potrafi tworzyć wspólnotę poddawaną tym samym doświadczeniom i wyznającą podobne wartości” (s. 246).

4. *Puławskie promienniki idei* (s. 247-290)

Autorka analizuje praktykę muzealną Izabeli Czartoryskiej jako kolekcji i instytucji. Kolekcje tworzone przez Księżną cechuje znaczny stopień emocjonalności i sentymentalizmu wobec wartości, które prezentowały przedmioty i osoby z nimi związane. Na pierwszym miejscu, tak jak w pozostałych częściach książki opisano idee patriotyczne, wolnościowe w kontakcie z wartościami dziedzictwa narodowego i europejskiego, które były przedmiotem działań muzealno – edukacyjnych Księżnej. Ważna była narracja przedmiotów w kolekcji - nośników pamięci, które były znakami i symbolami osób, czasów, wartości. Autorka przedstawia działalność Księżnej w ówczesnym rozumieniu człekolubności i wynikający z tego program edukacji muzealnej oraz wychowania kulturowego i patriotycznego. Akcent był położony na umiłowanie drugiej osoby i wychowanie moralne w duchu humanizmu.

5. *Słowa, teksty i gesty w centrum „muzealnego spektaklu”* (s. 290-312)

Rozdział prezentuje kolejną formę aktywności muzealnej Czartoryskiej, jaką był opis przedmiotów w tworzonych systematycznie katalogach, które tworzyła sama jak i zapraszała do nich osoby z talentami literackimi. Opis miał wywołać u odbiorcy skojarzenia historyczne, personalne i emocjonalne związane z przedmiotem, osobą. W doborze eksponatów nastawienie było głównie na to co polskie, humanistyczne w ujęciu człowieka i jego związków ze światem. Ekspozycja realizowała lekcje patriotyzmu, podkreślenie „wychowawczej funkcji cnót patriotycznych, rycerskich oraz ludzkich” (s. 295). Prezentowano ludzi znakomitych kształtujących myślenie wolnościowe i narodowe Polaków. Nurt zainteresowań estetyczno – artystycznych Księżnej znalazł reprezentację w kolekcji wybitnych dzieł malarstwa, jak: *Dama z gronostajem* Leonarda da Vinci, *Portret młodzieńca* Rafaela. Księżna opisywała dzieła. Rozwijała swój talent literacki. Wypracowała strategię teatralizacji w oprowadzaniu gości i prezentacji eksponatów oraz związanych z nimi historii, często ubarwiając je i tworząc swoisty teatr wyobraźni. Autorka pisze, że Czartoryska była prekursorką „interaktywnej metody budowania opowieści za pomocą obiektów” (s. 312) w ekspozycji muzealnej.

6. *Centra interpretacji dziedzictwa Izabeli Czartoryskiej – początki muzeum otwartego* (s. 313-353)

W tej części opracowania Autorka interpretuje sensualną warstwę ekspozycji tworzonych przez Księżną. Przyjęta przez Czartoryską metoda teatralizacji w upowszechnianiu przedmiotów muzealnych tworzyła sytuacje wielozmysłowego ich doświadczania przez przeżywanie, ekspresję u odbiorcy. Stawał się on aktywnym współtwórcą treści prezentowanych przez muzeum. Zaproponowała pewien model edukacji muzealnej przez wybór przedmiotu i jego interpretację, co znajduje odzwierciedlenie we współczesnych metodach edukacji muzealnej. Treści związane były z nutą patriotyzmu i miały charakter dydaktyczny. W tworzenie muzeum angażowała stopniowo osoby z zewnątrz, rozwijała ruch kolekcjonerski. Był to społeczny ruch budowania kolekcji.

Część trzecia *Puławskie wychowanie ludzi „uprzejmego serca i oświeconego rozumu”* (s. 355-484) obejmuje następujące rozdziały:

1. *Edukacja domowa Czartoryskiej – od powązkowskiej eklogi do puławskiego ogniska umysłowego* (s. 357-380)

W części tej poznajemy Księżną jako kobietę niezależną, reformatorkę która zainicjowała nowy wzorzec wychowania dzieci w rodzinie, a mianowicie nie mamki, później

guwernantki, ale sama Księżna w pełni była zaangażowana w wychowanie i rozwój swoich dzieci. Stała się wzorem dla ówczesnych matek. Ukierunkowała edukację swoich dzieci w poszanowaniu drugiej osoby, w poczuciu wartości wiedzy, dbałości o sztukę, idei wolności i patriotyzmu, wiary we własne siły, potrzeby uznania. Poznanie Jana Jakuba Rousseau i jego poglądów oraz prac ukształtowały poglądy i działalność Księżnej na temat edukacji i wychowania dzieci, młodzieży. Ważne dla niej były również poglądy Charles'a Rollina na temat nauczania historii, głównie starożytności z uwzględnieniem ilustracji. Idee realizowała w swoich działaniach w rezydencji letniej na Powązkach, projektując m.in. przydomowe ogrody dla każdego dziecka. Ważne były dla niej w procesie edukacji wpływy natury i kultury, ekspresja teatralna, zajęcia muzyczne poszerzone o zajęcia taneczne z wykorzystaniem m.in. zabawy, zasady pogładowości.

2. *Akademia wychowawcza ksiąząt Czartoryskich* (s. 380-405)

Rozdział ten prezentuje praktykę edukacyjną Księżnej w Puławach i Sieniawie. Do Puław została ściągnięta młodzież z najlepszych domów w kraju. Książę Adama K. Czartoryski, który pełnił funkcję komendanta Szkoły Rycerskiej w Warszawie, sprawował opiekę nad wykształceniem i wychowaniem młodzieńców, gwarantując im najlepsze warunki do edukacji. Zbudował on system wychowawczy szkoły. Wychowankami jej byli Tadeusz Kościuszko, Karol Kniaziewicz, Julian Ursyn Niemcewicz. Opisano poglądy i działania Kościuszki w kształceniu kobiet i ich roli społeczno-patriotycznej, chłopów, dzieci w szkołach powszechnych i zawodowych. Kościuszko zalecał upowszechnienie w polskiej oświacie metody Pestalozziego. „W salonach Czartoryskiej krystalizowały się cele edukacji nowego pokolenia Polaków charakteryzujących się „delikatnością duszy” (s.398-399), czułością względem siebie i drugich, jak i umiającego podejmować obowiązki społeczne. Działania te stały się podstawą czulej pedagogii Czartoryskiej rozumianej jako sztuka budowania relacji między ludźmi, ideami i światami.

3. *„Kobiety dobre przymioty mają” – inspiracje puławskie w kształceniu dziewcząt* (s. 405-435)

W poglądach Czartoryskich na kształcenie dziewcząt znaczący wpływ miały poglądy J.J. Rousseau. Poglądy na temat społecznej roli kobiet i upowszechniania idei ich edukacji miały również tradycje rodzinne Czartoryskich. Maksyma wychowawcza dla dziewcząt brzmiała „sercem oceniaj, mądrze pomagaj” (s. 413). Idee wychowania dziewcząt Czartoryskiej realizowała Zofia Czartoryska Zamoyska, które zawarła w książce *Rady dla mojej córki* (1825). Na dworach Czartoryskiej wychowanki dzieliły się na dwie grupy,

uczennice z pensji i wychowawice księżnej. Księżna odwiedzała codziennie wychowanki, interesowała się ich postępami w nauce i zapraszała regularnie do salonu. Tam panny brały udział w inscenizacjach, żywych obrazach. Książę Adam K. Czartoryski podkreślał rolę społeczną kobiet i krytykował powszechny wówczas zwyczaj edukacji dziewcząt przez guwernantki i bark rodzicielskiej opieki nad ich wychowaniem. Księżna opowiadała się za nowymi wzorami roli kobiet w życiu społecznym i politycznym, w które zaczęła się angażować. Stała się wzorem politycznej działalności kobiet w tym czasie. Jej działalność muzealna wyrażała tę postawę. Oddziaływała również na tworzenie się kobiecego środowiska muzealnego (Antonina Machczyńska, Maria Bruchnalska, Eleonora Lubomirska, Klementyna z Tańskich Hoffmanowa). Czartoryscy w znaczący sposób wpłynęli na zmianę postaw kobiet i ich dążenie do wiedzy, kształcenie się, co wnikliwie Autorka opisuje.

4. *Przejawy fizjokratyzmu i myśli republikańskiej w pracy oświatowej księżnej Izabeli* (s. 435-459)

Omówiono kolejną inicjatywę Czartoryskich, mianowicie kształcenia najuboższych mieszkańców, chłopów, co wynikało z idei fizjokratyzmu. Miało to na celu budzenie świadomości narodowej w tej grupie społecznej i poprawy ich sytuacji materialnej. Księżna troszczyła się o uczniów zdolnych. Z jej inicjatywy i dzięki jej funduszom utworzono we Włostowicach Szkołę Elementarną dla chłopców i Szkołę Gospodarstwa Domowego dla dziewcząt zw. Szkołą Św. Zofii. W szkole dla chłopców uczono czytania, pisania, religii, nauki moralnej oraz podstawowych umiejętności gospodarskich, rolniczych i rzemieślniczych. Dziewczęta uczono pisania, czytania, użytecznych prac domowych (szycia, gotowania, haftowania). Czartoryska fundowała stypendia, pensje nauczycielom, ponosiła koszty zakupu książek, pomocy naukowych, nagród dla wyróżniających się uczniów, oddawała zabudowania na klasy szkolne i miejsca do nauki. Czartoryscy dawali również szansę kształcenia się dzieciom innych narodowości, którzy zamieszkiwali wsie puławskie (Żydzi, protestanci). W szkołach elementarnych pracowali nauczyciele wykształceni w Instytucie Nauczycieli Elementarnych założonym przez Księżnę i jej syna Adama Jerzego Czartoryskiego. Czartoryscy również wśród swoich innych działań reformatorskich wsi polskiej realizowali postulat uobywatelnienia chłopów, organizacji oświaty ludowej, zwolnienia chłopów z pańszczyzny. Głosili hasła objęcia edukacją wszelkie klasy społeczne. W ramach swojej podróży po Anglii i Szkocji Czartoryska miała sposobność poznania pierwszych form opieki społecznej i organizacji czasu wolnego dla robotników oraz planowania w zagospodarowaniu krajobrazu. Analizując swoje doświadczenia w kontekście

sytuacji Polski rozbiorowej uznano, że najlepszym rozwiązaniem dla Polski miało być rolnictwo i umiarkowane użycie maszyn. Czartoryscy wielką wagę przywiązywali również do rozwoju języka polskiego. Z inicjatywy Czartoryskiego Samuel Linde opracował słownik języka polskiego. Na czas pracy autora nad słownikiem wraz z Maksymilianem Ossolińskim wypłacali autorowi pensję. Po ostudzeniu swoich zapałów politycznych Księżna zaczęła pisać książki, w tym dla dzieci (*Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas Mszy Świętej dla szkółki puławskiej napisana* (1815), *Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie z dodatkiem powieści i 40 obrazkami* (1817), II część *Pielgrzyma* (1821), zeszyty do zadań dla dzieci *Skarbiec dla dzieci* –druk w prywatnej drukarni Czartoryskich). W tym czasie opowiedziała się za podniesieniem życia kulturalnego na wsi.

5. *Ogród Izabeli jako źródło „oświaty, gustu i obyczaj krajowych...”* (s. 460-484)

Kolejną fascynacją Księżnej i przedmiotem jej zabiegów i działań był ogród krajobrazowy, jego idea i styl końca XVIII wieku. Wzorce ogrodów krajobrazowych miała możliwość poznania podczas wyprawy do Anglii i Szkocji. Była zafascynowana ogrodem szkockim. Korzystała z europejskich wzorów ogrodów, ale wprowadziła w jego obręb ogród polski. Po powrocie do zrujnowanych Puław (1794) podjęła z czasem pracę nad krajobrazem ogrodu. Była pod szczególnym wpływem poezji i książki *Ogrody* (1782) Jacques'a Delille'a. Czartoryska posiadała wiedzę o roślinach. W roku 1808 wydała książkę *Mysli różne o sposobie zakładania ogrodów*. Ogród Księżnej pełen był znaków, które mieszały się z roślinnością. Były to głazy, kamienie, płyty. Ogród puławski łączył wartości oświeceniowe - rozum i doświadczenie - sentymentalne i romantyczne.

Następnie Autorka prowadzi wywód nad ideami humanizmu w pedagogice, jej odniesieniami w filozofii i kontekście człokolubności w rozumieniu Izabeli Czartoryskiej. Proponuje, aby całokształt działalności edukacyjnej Czartoryskiej określić „czułą pedagogią” wyrażającą się jej miłością do ludzi, przyrody i ojczyzny.

„[...] *pierwej doskonale utworzone było dzieło, niż dane reguły*” – zakończenie (s. 485-522),

W zakończeniu Autorka podjęła próbę wyjaśnienia i usytuowania działalności Izabeli Czartoryskiej w ujęciu personalistyczno – dialogowym. Działania i metody stosowane przez Księżną ujmuje jako metody animacji społeczno-kulturalnej. Posiadają one walory twórcze. Autorka wartościuje pracę Księżnej i przywołuje ważniejsze jej działania, które były przedmiotem wcześniejszej analizy i interpretacji.

Kalendarium wydarzeń z życia i działalności księżnej Izabeli z Flemmingów Czartoryskiej (s. 523-528)

Zostały ujęte wydarzenia z życia Izabeli Czartoryskiej i z życia społeczno-kulturowego XVIII i XIX wieku.

Dr Jolanta Skutnik monografię pt. *Czuła pedagogia. Edukacyjny walor dzieł i działań księżnej Izabeli z Flammingów Czartoryskiej* (2019) przedstawiła jako główne osiągnięcie naukowe do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Przedmiotem jej analizy badawczej jest działalność kulturalna, edukacyjna i wychowawcza Izabeli Czartoryskiej. Jak wyjaśnia Autorka praca jest monografią zorientowaną na metodę badań jakościowych - metodę hermeneutyczną. Tak, jak wyraziłam swoje stanowisko na stronie 4 recenzji, praca dotyczy określonego okresu w dziejach Polski, uwarunkowań, które wyraźnie oddziaływały na sytuację kulturalną, narodową Polski i jest tym samym osadzona w nurcie badań historycznych, które nie ostro Autorka uwzględniła. Same ramy czasowe epoki, którą ukazuje w tle działalności Izabeli Czartoryskiej wyznaczają oś analizy materiału badawczego. Praca opiera się na kwerendzie literatury i dokumentów, czyli analizie dokumentów.

Zabrakło mi jako czytelnikowi wyjaśnienia czym była i jakie znaczenie miała Familia Czartoryskich, która była stronnictwem powstałym w połowie XVIII wieku i znacząco oddziaływała na politykę i kulturę Polski rozbiorowej. Pracę wzbogaciłyby również ilustracje prezentujące główne obiekty architektoniczne, które były m.in. obrazem działalności Izabeli Czartoryskiej i są opisane w książce..

Strukturę treści pracy tworzą główne nurty zainteresowań Czartoryskiej, muzeum, edukacja, ogród a wszystko organizowane jest wokół idei narodowych, wolnościowych i patriotycznych Księżnej. Mimo tych uwag doceniam wartość merytoryczną i naukową dociekań Pani Doktor zawartych w tej publikacji i oceniam pozytywnie. Pani Doktor konsekwentnie rozwija grupę swoich zainteresowań badawczych wokół problematyki edukacji muzealnej, które znajdują kontynuację w przedstawionej monografii i wzbogacają wiedzę na ten temat.

Mam uwagę odnośnie Autoreferatu, który w mojej ocenie w części ukazującej rozwój drogi naukowej Doktorantki został opracowany zbyt ogólnie.

Ocena całości dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego

Podjęta przez Panią Doktor problematyka badawcza jest ważna dla pedagogiki. Wysoka jest ocena działalności dydaktycznej i organizacyjnej dr Jolanty Skutnik, która obejmuje wykłady i ćwiczenia, jak i seminaria prowadzone przez Panią Doktor. Wysoka jest również ocena Jej udziału w organizacji procesu dydaktycznego, praktyk studenckich oraz współpracy ze środowiskiem akademickim i poza akademickim.

Konkluzja końcowa

Recenzowane osiągnięcia naukowe dr Jolanty Skutnik, których główną część stanowi publikacja pt. *Czuła pedagogia. Edukacyjny walor dzieł i działań księżnej Izabeli z Flamingów Czartoryskiej*, Katowice 2019, ss. 566, jest w mojej ocenie ważną tego typu pozycją w polskiej literaturze z dziedziny pedagogiki, pedagogiki kultury.

Przedstawione osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne dr Jolanty Skutnik oceniam pozytywnie. Habilitantka spełnia wymagania stawiane w Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 (Dz. U. Nr 65 poz. 595, z późniejszymi zmianami), znowelizowanej w 2014 r., dlatego popieram wnioszek o nadanie dr Jolancie Skutnik stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Chybie, 18.03.2020 r.

Urszula Szusćik